

Révész Margit és az első magyar Gyógypedagógiai Szanatórium

Bevezetés

A magyar gyógypedagógia-történeti munkák sokszínűsége az elmúlt évtizedekben a téma megközelítésének módjából és a történetiség vizsgálatának eltérő fókuszából ered. Szakemberek nemzedékeinek szemléletét alakította a „gyógyító neveléstudomány” történeti eseményeinek tágabb, „a társadalmi fejlődés legáltalánosabb törvényszerűségeivel összhangban” (Gordosné, 1996, p. 7) való bemutatása. A korai összefoglaló történeti áttekintések az intézményesülés és a „szakmásodás” felől közelítették meg a különböző korok gyógyító pedagógiai jelenségeit. „A gyógypedagógia története a gyógypedagógia körébe tartozó fogyatékosok nevelésének, oktatásának, kezelésének és foglalkoztatásának kialakulását tárgyalja a legrégebb időkől napjainkig. [...] A magyar gyógypedagógia-történetben az egyetemesen érvényes fejlődési folyamat sajátos, hazánkra jellemző alakulását vizsgáljuk meg.” (Gordosné, 1996, p. 5; 1997, p. 3)

Napjaink pedagógiatörténeti elemzései olyan kutatói látásmódot tükröznek, mely távolodik a historizáló szemléletmódtól, ugyanakkor a „hétköznapi történet-írás” vagy az „oral history” eszközeivel is dolgozik. Izgalmas eredményt hoz, ha egy időszak képét több alany elbeszélte történetének mozaikjaiból rakhatjuk ki (Bánfalvy, Szauder & Zászkaliczky, 2006), vagy ha családtagok visszaemlékezései és különböző tudományterület képviselőinek tanulmányai rajzolják meg a több tudományágban maradandót alkotó tudós képét (Szokolszky & Takács [szerk.], 2020).

Adósok vagyunk azonban a 19-20. századi gyógypedagógia-történeti kánonból eddig kimaradt életutak, pályatörténetek bemutatásával, amelyeknek szereplői éppen a gyógypedagógia interdiszciplináris embertudomány jellegéből fakadóan a gyógypedagógiai segítséget igénylő személyek megismerésében, fejlesztésükben, nevelésükben, terápiás, illetve oktatási-képzési ellátásukban, rehabilitációjuk praxisában és/vagy szolgáltatások, intézményhálózatok kialakításában újtók voltak. Akik a fogyatékos személyek társadalmi integrációját szolgáló mozgalmakban játszottak jelentős szerepet. Akik kutatóként, rendszer-

rező és összehasonlító megközelítéssel összekapcsolták a különböző szaktudományok képviselőit és az egyre differenciálódó tudományterületeket. És akik hidat képeztek a tudomány és annak gyakorlati alkalmazása között, létrehozva intézményeket, képzőhelyeket. Ezért őket a magyar gyógypedagógia- és fogyatékoságtörténet megkerülhetetlen alakjainak tekintjük.

A Révész (Reisz) család

Révész (Reisz) Margit 1885. augusztus 25-én Bácsfeketehegyen (ma: Фекетић, Feketić, Szerbia) született, harmadikként a hatgyermekes Reisz családban. Édesapja, dr. Révész (Reisz) Fülöp a község orvosa volt, édesanyja Valentin Cecília. A család a Felvidékről származott, Árva (Orava) megyéből, de a szegény és gyéren lakott területről a megnövekedett zsidó lakosság megélhetési gondjai elől a fél éves Fülöp szüleivel és nagyszüleivel 1852-ben Békéscsabára költözött. Választásukat indokolta, hogy a jiddisen és a németen kívül szlovákul beszéltek, ami a csabai szlovák közösségbe való beilleszkedésüket segítette. Szorgalmas ipari és kereskedelmi kisvállalkozók lettek, majd a családnak Fülöp által is képviselt harmadik nemzedéke a műveltség megszerzésében és a magyarosodásban látta jövőjüket. Mérnökök, jogászok és orvosok nagy számban kerültek ki közülük. Reisz Fülöp 1877-ben doktorált orvosként Budapesten, majd röviddel ezután Bácsfeketehegyen praktizált tizenöt évig. 1880-ban a Baján megismert Valentin Cecíliát feleségül vette, és a következő évtizedben öt gyermekük született. A hatodik Reisz gyermek már Békéscsabán született, ahol a család 1892-től élt. Reisz doktor nevét Révészre változtatta, bécsi tanulmányait követően itt már fogorvosként praktizált. Csabára a gyermekek színvonalas iskoláztatása miatt tértek vissza. (Farkas, 2007)

A harmadikként született Margit a középiskola első öt osztályát a helyi Polgári Leányiskolában végezte el, majd 1900 szeptemberében – minisztériumi engedéllyel – magántanulóként jeles eredményű különbözeti vizsgát tett. Ezt követően a Rudolf Főgimnázium első leánytanulója lett, ahol 1903-ban jeles eredménnyel érettségizett, és ugyanebben az évben felvételt nyert a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem orvosi karára. Itt szintén kitűnő eredménnyel tanult, 1908-ban orvosi diplomát szerzett. Már egyetemi hallgatóként a Magyar Királyi Gyógypedagógiai Pszichológiai Laboratóriumban Ranschburg Pál kutatási asszisztenseként dolgozott. A laboratórium munkatársai (ideg- és elmeorvos-, pszichológus-, orvostanhallgatók) és a fővárosi intézményekben dolgozó gyógypedagógusok, tanítók gyógypedagógiai kutatásokat végeztek szinte valamennyi székesfővárosi, fogyatékosokat fogadó

iskolában. Emellett gyógypedagógiai-orvosi-pszichológiai vizsgálatok is zajlottak, a pedagógusok pedig a gyógyító nevelés módszertanát dolgozták ki. (Torda, 2020) Révész Margit 1908–1909-ben ösztöndíjjal müncheni, párizsi, zürichi és berlini tanulmányutat tett, 1909-ben idegorvosi diplomát kapott. 1909 márciusában házasságot kötött dr. Dósai Mihállyal, aki a Lipótmezei Elmegyógyintézet másodorvosa volt. 1910-ben pszichiátriai tapasztalatszerzését a Moravcsik-féle Elme- és Idegkórtani Klinikán végezte. 1910-ben lányuk született. Még ebben az évben hitelekéből, édesapja kezességvállalásával megvásárolt Budán, a Zugligetben egy negyvenéves villát a hozzá tartozó hatholdas parkkal. Itt nyitották meg férjével 1911-ben a Révész Margit Gyógypedagógiai Szanatóriumot és Erdei Iskolát, ami sokoldalú és gazdag életművének legjelentősebb darabja. A „Szani” gyermekei kutatói érdeklődését is felkeltették: a tehetség, annak kibontása, a rendellenes fejlődés, a „társadalmilag abnormis leányok irányító nevelése” témákban vizsgálatokat végzett, ezek eredményét konferenciákon, publikációkban tette közzé. 1912-ben elvált. 1919-ben, a tanácsköztársaság idején államosították a „Szanit”, az állami felügyelő Hrabovszky József volt. A proletárdiktatúra bukása után Révész Margit visszakapta intézményét. 1921-ben házasságot kötött Hrabovszky Józseffel, aki a „Szani” vezetésében is részt vett. A következő négy évben három gyermekük született. Ahogyan Révész Margit visszaemlékezésében írta: „A családi élet akkor vált teljessé, mikor a három Hrabí-gyerek gyors egymásutánban megjelent. Józsi bácsi gondozóként közibénk állott és én középkoromra újra fiatalasszony lettem.” (Hrabovszkyné, 1952?) Révész Margit a nevét viselő intézmény igazgató-orvosa volt 1946-ig. A második világháború után, 1948-ban az épületet államosították, a Szani megszűnt. Révész Margit 1946–48 között Sztehlo Gábor evangélikus lelkész háborús árvákat és üldözött családok gyermekeit befogadó Pax Gyermekotthonában orvos-pszichológusként tevékenykedett, segítve a családszerű nevelés megvalósítását és terápiás segítséget nyújtva a „háború sújtotta” gyermekeknek és serdülőknek. Ismeretterjesztő előadásokat tartott a Magyar Gyermektanulmányi Társaság szervezésében a „Szülők Iskolája” rendezvényeken, kísérleti lélektant oktatót a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán, felkért szakértőként a budapesti fiatakorúak bíróságán dolgozott, és pszichoterápiás gyermekrendelést folytatott. Szerkesztette a „Magyar Gyógypedagógia”, a „Gyermek” és „A Jövő Útjain” szakfolyóiratokat. Életének utolsó tíz évében is publikált a számára kedves témákban, a női életkörülményekről, a háború sújtotta gyermekek lélektanáról és ellátásukról, az orvos, pszichológus és pedagógus együttműködésének megvalósításáról és pszichoterápiáról. 1956. április 21-én hunyt el Budapesten.

Tanulmányok, tapasztalatok, tervek

Három olyan életeseményről, tapasztalati tanulásról és ismeretgazdagító időszakról tudunk, amelyek előzményként Révész Margit életében a Szani megnyitásához, a benne végzett tevékenységéhez, az ott élt életéhez kapcsolhatók. Gyermek- és serdülőkor a Révész-Reisz családban; a Ranschburg-féle Gyógypedagógiai Laboratóriumban végzett asszisztensi tevékenység orvostanhallgatóként és külföldi tanulmányútja, ahol a berlini Charlottenburgról, az 1904-ben létrehozott első „szabadlevegős iskoláról”, „erdei iskoláról” (Freiluftschule, open-air school, école de plein air) is szerzett ismereteket.

1938-ban tömör, tiszta önreflexióval írt gyermek- és serdülőkoráról: „Vidéki népes orvosi családban nőttem fel, hol a sokoldalúságra való beállítottságot a közepes anyagi jólét, a közös testvérsors, a túlnyomóan intellektuális légkör hozták létre. Háztartási segítő munka, apám foglalkozása körüli fontoskodó elfoglaltság, a nagyobb testvérek körébe való bejutás, a kisebb testvérekről való gondoskodás, s mindezekben fölött és túl a könyv töltötték be örök változatban nappalaimat s a csodaváró estéket. Gimnáziumi tanulmányaimat magánúton végeztem. [...] már korán beletanultam az önálló dolgozás célravezető technikájába.” (Hrabovszkyné, 1938, p. 27–28) Számára hasznos volt, hogy a tanulásra, feladatvégzésre szánt idejével korán önállóan rendelkezett, élete során kihívásnak érezte feladatainak sokszínűségét és azt, hogy hirtelen felszabaduló idejét gyors áttervezéssel hasznosítsa. „Mindig az egésznek az összefüggése, a természeti jelenségek törvényszerűségei érdekelték.” (Hrabovszkyné, 1938, p. 27–28)

1905-ben Budapesten kiadták dr. Ranschburg Pál ideg orvos könyvét *A gyermeki elme fejlődése és működése. Különös tekintettel a lelki rendellenességekre és ezek elhárítására és orvoslására* címmel. A három éve működő Magyar Királyi Gyógypedagógiai Pszichológiai Laboratórium tevékenységét, kutatási eredményeit az orvosi és pedagógiai ismeretek alapján álló új tudomány és gyakorlat számára tették közzé. Előszava megfogalmazza a könyv célját: „A gyermekkorban fellépő fogyatkozások, rendellenességek kóroktani és lélektani tárgyalása, és e fogyatkozások megszüntetésére vagy kiegyenlítésére való törekvés. [...] Jelen szakmunka úgy az iskolaorvosok képzésénél, mint a paedagogiumokban, különösen pedig a gyógypedagógiai tanítóképzőben [...] kiválóan alkalmas kézikönyvül.” (Ranschburg, 1905, p. 5) A tankönyv meghatározza az „ideges gyermek” fogalmát. Eszerint ők a „psychopathiás hajlam és terheltség körébe tartozó gyermekek akiknél [...] az elméleti képességek durvább fogyatkozásáról alig lehet szó”. Révész Margit orvostanhallgató mint kutatási asszisztens részese ennek az úttörő munkának, gyengeelméjük és „a gyengeelméjük (értelmi

fogyatékos) számolókéességét” (Ranschburg, 1905. p. 112–118) vizsgálta. Hat évvel később kutató idegorvosként és gyakorló gyógypedagógus-pszichológusként a Szaniba már ezeket a gyermekeket várta: „Vérszegény, üdülésre szoruló, ideges, vagy más okokból otthonukban nehezen nevelhető 4-től 16 éves fiúk és lányok” (Salamin, 1998, p. 52) előtt állt nyitva a gyógypedagógiai szanatórium kapuja.

Az egyenrangú kapcsolatokra törekvő közösségi élet, a gyermeki környezet tudatos megváltoztatása, a gyermekközpontú iskola eszméje, a szabad testmozgás, a kényelmes ruha- és cipőviselés reformtörekvése a 20. század elején kibontakozó mozgalomban, az ún. életreformban jelent meg. A reformok hatással voltak a társadalmi és gazdasági életre, a művészetekre, a vallásra és a nevelésre is. Öngyógyítás, természethez való visszatérés, az elveszett kozmikus teljesség és spiritualitás keresése jellemezte. Megjelent a „vissza a természetbe”-elv és a természetes életmódra való törekvés: az életvezetés, táplálkozás, egészségmegőrzés és lakás területén is. (Magyar, 2022) Az életreform részeként először 1904-ben, a Berlin melletti Charlottenburgban nyílt meg az első szabadlevegős iskola, melyet a berlini gyermekorvos, Bernhard Bendix és Hermann Neufert alapítottak. Tüdőbeteg gyermekek számára egészséges hegyi, erdei környezetben létrehozott bentlakásos intézményüknek jelentős gyógyászati, egészségnevelő szerepe volt. Ezt követően Európában elterjed az erdei iskolák, szabadégiskolák, szabadlevegős iskolák gyakorlata, melyek a városi gyermekek számára iskolaszanatóriumként is működtek, és segítették őket a természeti jelenségek közvetlen, saját élményű megtapasztalásában. (Békefi, 2001) Ezek az erdei iskolák segítették Révész Margitot abban, hogy „fokként a testileg, lelkileg, szellemileg gyenge gyermekek részére a megfelelő intézmény megalapításának terve” (Hrabovszkyné, 1952?) megszülessen.

A Révész Margit Gyógypedagógiai Szanatórium és Erdei Iskola

A „Szani” 1911-ben nyitotta meg kapuit tizenöt gyermek előtt. A megismert gyermekszanatóriumok és szabadlevegős iskolák metódusának átvétele mellett az otthonos térkialakítás, a családias légkör megteremtése is elsődleges szempont volt Révész Margit számára. Célként az „ideges gyermekek és serdülők” kivizsgálását, terápiás segítségnyújtást, nevelésüket és gyógyításukat tűzte ki. Az egyre növekvő gyermeklétszám és a szolgáltatások bővítése a célokat is gazdagították. A 20-as, 30-as években a huszonöt főnyi személyzet mellett (pedagógusok, segítők, orvosok, ápolók) hetven gyermeket láttak el a szanatórium és az erdei iskola tanulóiként. A toldaléképülettel megnövelt villa mellé újabb

emeletes épület is került. Nyáron megerősödére érkező üdülő gyerekek és felnőttek érkeztek, a tanév során internátusi elhelyezést is biztosítottak gyógykezelést nem igénylő, magatartási problémákkal küzdő gyermekeknek. Újdonság volt a nyilvánossági joggal bíró, négyosztályos magán-erdeiiskola, amely fiúkat és lányokat is fogadott 6-10 fős osztályaiban. Könnyű bútoraikkal a fedett teraszon vagy a szabadban tartották óráikat. A nagyobb gyerekek félévente más külső iskolákban tettek hivatalos különbözeti vizsgákat, ami előmenetelüket igazolta. A legfontosabb eszköz a gyógyításban és a nevelésben a természeti környezet volt. Tanórákat tartottak a szabadban, ahol teniszpálya, fürdőmedence, homokozó, játszótér, cserkészvár volt, tevékenységeiket a kertészkedés, szabadtéri fa- és agyagmunkák egészítették ki. Gyakori program volt a kulturális, történeti kirándulás, képtár- és múzeumlátogatás. A „Szaniban” az egyénre szabott gyógykezelés és oktatás szükség szerint fizioterápiával, gyógytornával, masszáz- és vízikúrával, fekvőkúrával egészült ki. Igény szerint diétás és hízőkúra étrendet biztosítottak, vérképző és erősítőszerekkel kiegészítve az étrendet. A gazdasági válság idején is megtartották szolgáltatásaikat, amiben a saját kertészet és gazdaság jó szolgálatot tett. A gyermekek az állatok gondozásában és a növénytermesztésben is részt vettek. „A Szani íratlan törvényei közé számított, hogy mindenki törődött a másikkal. Igyekezett segítségére lenni avval, amihez többet értett, mint a másikkal.” (Hrabovszkyné, 1952?)

Révész Margit a saját családja és a szanibeli gyerekek számára betöltött szerepéről így ír: „A Szani-beli gyereksereg szerves folytatása volt a vérségi családnak, mely mint egy fellegvárként örködött a többiek felett.” „Ezen összetett családi életnek megvoltak a maga jelentős előnyei. Leglényegesebbnek tartom, hogy nem mutatkoztak a családi önzés jelei, mint az egyéni önzés meghosszabbított formái.” „Első házasságomból származó Bibis leányom csak, amikor ő is beállt dolgozónak a Szaniban, lett belőle Margit néni. Végig megmaradt [...] őszinte jósága, kedvessége a gyermekek iránt.” „Lassanként megtanultam, hogy nem szabad az anyák helyét elfoglalni a szeretet vonalán, mégha az édesanya nem is töltötte be tökéletesen a szerepét az ún. nehéz gyermekével szemben. Arra [...] kellett eljutnom, hogy megtanítsam a serdülőt és szülőt egyaránt, hogy egymás iránt megértést és méltányosságot tanúsítsanak.” (Hrabovszkyné, 1952?)

A háború újabb megterhelést jelentett az idősödő Hrabovszky-Révész házaspárnak. Révész Margit és férje 1946-ig üzemeltette az intézetet, mert a háborúban üldözött zsidó gyermekek rejtegetése felemésztette erejüket. Ekkor két évre bérbe adták az épületegyüttest a JOINT nemzetközi zsidó segélyszervezetnek, amely árván maradt gyerekeknek biztosított ellátást. A bérleti szerződés lejártá után az államé lett az ingatlan, a „Szani” végleg megszűnt. Révész Margit a következő tíz évben is folytatta tevékenységét a gyógypedagó-

gus-képzésben, a pszichoterápiában, a gyermekpszichiátriában és a gyermekvédelemben. Az együttműködésbe vetett hitét mindvégig megőrizte: „A végső elvek tehát a következők: orvos és pedagógus dolgozzanak egymást kiegészítve, tudományos kritikával, de mégis hittel, optimistikusan a szociális gondolat jegyében”. (Hrabovszkyné, 1937. p. 100–104)

Irodalom

- Bánfalvy Cs. & Szauder E. & Zászkaliczky P. (2006): *Gyógypedagógus-történetek. Beszélgetések a magyar gyógypedagógia félmúltjáról*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Békefi I. (2001): Az erdei iskola szerepe a hazai oktató-nevelőmunkában. *Acta Paedagogica*, I. évf., 2001/2. pp. 2–6. PTE, Pécs.
- Farkas J. L. (2007): Dr. Révész Sándor Békéscsabáról. *Szegedi Műhely* 2007/1-2. pp. 116–124. Somogyi Könyvtár, Szeged.
- Gordosné Szabó A. (1996): *Gyógypedagógia-történet I.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Gordosné Szabó A. (1997): *Gyógypedagógia-történet II.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hatos Gy. & Varga I. (2014): Náray-Szabó Sándor tevékenysége és hatása. In Fizel N. & Nóbik A.: Ünnepi tanulmányok a 60 éves Pukánszky Béla tiszteletére. (pp. 81–96) Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.
- Héjja J. E. (2011): Okos kisasszonyok. A leányok felsőfokú iskoláztatása Békés megyében. *Bárka*. 19. évf. 5. szám pp. 60–64. Budapest.
- Hrabovszkyné Révész M. (1952 körül): *A Szani szépsége*. Visszaemlékezés. Kézirat, magángyűjtemény. Budapest.
- Hrabovszkyné Révész M. (1938): Hogyan lettem ideg orvos? Küzdelmek és eredmények. Kilenc kiváló magyar asszony pályatörténete. *Magyar Női Szemle Könyvtára*. 1938/5. pp. 27–28. Budapest.
- Hrabovszkyné Révész M. (1949): A dolgozó nő életviszonyai. *Huszedik Század* 1949; 37(5): pp. 327–351. Budapest.
- Hrabovszkyné Révész M. (1937): A szellemileg fogyatékos és jellemzavarokban szenvedő gyermekek nevelési módszere Magyarországon. *Magyar Gyógypedagógia* 1937; 15(9–10) pp. 100–104. Budapest.
- Magyar A.: Eltérő fejlődésű gyermekek inkluzív ellátása a XX. század első felében Magyarországon: Életreform és gyógypedagógia In.: Karlovitz János Tibor (szerk.) (2022): *X. Neveléstudományi és szakmódszertani konferencia – Absztraktok*. International Research Institute s.r.o. Komarno. pp. 36.

- Merényi Zs.: Gyermekváros a Budakeszi úton (1945-1950) Új Pedagógiai Szemle. 1991. 1 szám pp. 37–47. Budapest.
- Salamin A. (1998): *A Szani*. Infotop Kiadó Kft., Budapest.
- Ranschburg P. (1905): *A gyermeki elme fejlődése és működése*. pp. 5; 112–118. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- Torda Á. (2020): A Magyar Királyi Gyógypedagógiai Pszichológiai Laboratórium befogadó világa. In Szokolszky Ágnes és Takács István (szerk.): „*Non omnis moriar...*” *Ranschburg Pál emlékkötet*. (pp. 107–122.). Flaccus Kiadó, Budapest.